

Uddrag af Biskop N. E. Balles Visitatsbog

før Aarene 1799 og 1800.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Nærværende Visitatsantegnelser af Biskop Balle ere fra en Tid, der i kirkelig Henseende var en Opløsningens Tid. Det gamle, fra Fædrene nedarvede havde, navnlig blandt de dannede, for en stor Del tabt sin Magt over Sindene, og man stræbte derfor at finde et nyt Grundlag for Livet. Det, der varmede den yngre og i intellektuel Henseende mere fremskredne Slægt af Præster, var ikke Kristendommen, men Oplysningsidealene. Dyden og dens Løn, Lyksalighed, hvorved forstodes et aandeligt og materielt Velvære, var Omkvædet paa deres Prædikener. Blandt de mange rosende Prædikater, som den mildtdømmende Biskop, der langt hellere berømmede end dadlede, gav Præsternes Prædikener, hørte »kristelig« ingenlunde til de hyppigst forekommende, og naar han saa alligevel jevnlig dertil maatte føje: »uden Liv og Varme«, saa taber jo hint Prædikat sin væsentlige Betydning. Det maa ikke have været en let Opgave for Biskoppen at bevare Sagtmodigheden overfor Præster, der, i deres Antagelse om selv at staa paa et vidt fremskredent Stade af Oplysning og Fordomsfrihed, lode ham føle, at de i Grunden betragtede ham som en Obskurant, der ikke havde formaaet at følge med Tiden. Men det hørte dog vist til Sjælden-

hederne, at det gik saa vidt som i Ledøje Præstegaard, hvor Præsten — en Fader til afd. Biskop Bindesbøll — overvældede sin Biskop med Grovheder, fordi han ved Middagsbordet havde tilladt sig nogle spøgende Ytringer om den ny Tids Filosofi og politiske Idealer. — Forøvrigt kan Biskop Balles eget Stade jo ikke frikjendes for en vis Uklarhed. Thi paa den ene Side ønskede han jo oprigtig at holde paa den gamle Kristendom; paa den anden Side arbejdede han ivrig for adskillige liturgiske Forandringer af tvivlsomt Værd, særlig for Indførelsen af den ny (»evangeliske«) Salmebog. Man skulde mene, at han maatte være bleven betænkelig, naar han saa', at de Præster, som med størst Begjærlighed greb denne, for det meste var dem, der i deres Prædikener stod Kristendommen fjærnest.

Hvad de Prædikener angaar, som Præsterne holdt ved Bispevisitatsen, er det ganske lærerigt at agte paa de valgte Texter, da de vise, at Børneopdragelse har været et af de mest yndede Emner. Troen synes der at have været talt meget lidt om, men desto mere om Kjærlighed. Biskoppens Dom om Prædikenerne, og hvad der forøvrigt præsteredes, synes at have været i høj Grad hensynsfuld og mild. Streng i Fordringerne til sig selv og pligt-opfyldende til det yderste, var han glad, naar han blot kunde finde noget, han kunde rose hos Præsterne og Lærerne. Undertiden bryder der dog et Suk frem om, hvad han maatte savne paa de fleste Steder, som naar han siger om en Præst (i Butterup og Tudse): »Han prædikede tydelig, ordentlig og med god Røst; hans Prædiken var vel udarbejdet, men savnede evangelisk Trøst og Opmuntring, som nu er sjelden at høre.« Naar man gennem Visitatsbogen har faaet et næsten overvældende Indtryk af den utrolige Flid og Samvittighedsfuldhed, der prægede Biskop Balles Tilsynsgjæring, saa gjør det et vemodigt Indtryk ved Slutningen af hans fjerde store Visitatstur gennem hele Stiftet, tilendebragt i 5¹/₂ Aar, at læse følgende:

Da jeg d. 23 Oct. 1798 havde endt tredie Omrejse, haabede jeg ved Guds Naade at vorde afløst. Min himmelske Fader og Herre bød mig at vedblive, saa at jeg d. 30 Juli 1804 har kunnet fuldende min fjerde Omrejse. Ogsaa paa denne Bane i dette Tidsløb mødte mig Besværligheder, Fortrædeligheder, Kamp og mangefold Lidelse. Min uforglemmelige Kones hastige Død d. 11 April 1802 var mig det haardeste Stød, som aldrig forvindes. Udenfor Embedsarbejde kjender jeg ingen Glæde mere. Fader! tilgiv af Naade for din Søns Jesu Christi Skyld mine mange Ufuldkommenheder, Svagheder og Overilelser! Var det nu din Vilje at kalde mig hjem til mine hjemgangne tvende Hustruer og fem Børn, fulgte jeg inderlig gjerne. Ske din Vilje!

De Uddrag, som her meddeles, indskrænke sig nærmest til det, som Biskoppen bemærker om Præsternes Prædiken og den ved Kirkevisitatsen fremstillede Ungdoms Kristendomskundskab, idet vi dog jevnlig have foretaget Forkortelser. Bemærkningerne om Skolerne have vi af Hensyn til Pladsen maattet forbigaa. Der var naturligvis stor Forskjel paa deres Tilstand. Neppe nogen Skole overgik den paa Jægersborg, om hvilken Biskoppen (1799) ytrer: »Børnenes Antal er ikke stort. Adskillige havde gjort megen Fremgang i Christendoms Kundskab, og svarede med en udmærket Færdighed. De havde Kundskab om den bibelske Historie, vidste noget af Geographi og Naturlære, læste meget vel i Bog, skrev og regnede godt. End havde de ogsaa opsat egne Fortællinger. Psalmer og moralske Viser sang de meget vel. Skoleholder og Kirkesanger Erslev, Seminarist, underviser meget vel, catechiserer saare godt, og er en duelig Lærer.« Fra en saadan Skole var der et stort Spring til den i Kornerup, om hvilken det (1801) hedder: »Faa Børn vare tilstede. Ingen vidste noget af Lærebogen. Catechismi første Part var ikkun lært af de fleste. De smaa [som endnu kunde lidt

fra Hjemmet] læste bedst i Bog. De andre slet. Psalmer havde ingen lært. [Om bibelsk Historie, Regning og Skrivning var der slet ikke Tale]. Skoleholder Bille kan nok undervise, men han er doven og gør sig ingen Flid. Han fik skarp Advarsel. Men jeg frygter for, at det hjælper ikke. Stundom skal han svire endnu«. I Almindelighed kan bemærkes, at det hørte til Sjeldenhederne, at Børnene i Landsbyskolerne dengang kunde regne og skrive; bibelsk Historie hørte ogsaa til det, som man kunde lade ligge eller medtage efter Behag. Om Psalmer, som lærtes paa de allerfleste Steder, siger Biskoppen (1800) under Højetostrup Skole: »Nogle kjendte Psalmer af den nyeste Psalmebog. Men ellers havde de lært de gamle Julepsalmer, uagtet Læreren er Seminarist, som tykkedes mig underligt«. Den gode Biskop kunde altsaa, som man ser, ogsaa undertiden være Ironiker, eller skulde det være hans Alvor? — Da der paa den Tid endnu ikke eksisterede nogen Skoletvang, var det hyppig Tilfælde, at mange af Børnene slet ikke mødte til Visitatsen; ofte var der kun den halve Del af Sognets Børn tilstede i Skolen, og undertiden færre. Da Biskoppen den 13de Juli 1804 kom til Ordrup Skole i Krogstrup Sogn, var ikke et eneste Barn tilstede, uagtet hans Komme var tillyst to Gange i Kirken, og Skoleholderen Dagen i Forvejen var gaaet omkring i Distriktet for at minde Børnene om at møde. Han maatte da atter ud, og først efter en Times Forløb lykkedes det at faa 12 Børn samlede. For at opmuntre Lysten og Fliden, uddelte Biskoppen stadig Bøger til Børnene, hvor han kom i Skolerne. I hvilken Grad den retsindige og uegennyttige Mand øvede denne gavmilde Virksomhed, ses deraf, at han i det 5½aarige Tidsrum, som hans fjerde Visitatstur varede, paa egen Bekostning uddelte 9703 Bøger til Børn i Sjælands Stifts Almueskoler. Regne vi, at Bøgerne, der uden Tvivl altid have været indbundne, i Gjennemsnit have kostet en Rigsort Stykket, bliver det en

betydelig Sum, som Balle paa den Maade aarlig gav ud for at fremme Folkeoplysning.

Af nærværende Visitatsbog, som gjemmes i Sjælands Bispearkiv, har tidligere været meddelt nogle faa Uddrag i Pastor Kochs Skrift: Biskop N. E. Balle, S. 193—94. Den omfatter i det hele Tiden fra Maj 1799 til Udgangen af Juli 1807, da Biskop Balle holdt sin sidste Visitats i Skjørpinge i Vester Flakkebjerg Herred. En af samme Biskop ført ældre Visitatsbog gjemmes nu i Sorø Akademis Bibliothek.

Sokkelunds Herred (Maj 1799).

Frederiksberg og Hvidovre. Sognepræsten Hr. Liebenberg prædikede over 1 Joh. 2, 15 ordentlig og sammenhængende, men uden Liv. Evangeliske Bevæggrunde gik han forbi, og satte Christum efter Moden ud af Øjnene. Vore ny Præster ville være blotte Moralister, og blive derved til slet intet baade for dem selv og deres Tilhørere. Han catechiserer meget vel og messer skikkelig. Af Ungdommen vare meget faa tilstede fra begge Sogne, og faa af Menigheden havde indfundet sig. Imidlertid svarede de tilstedeværende ganske vel, helst fra Annexet, og gjorde Rede for Lærebog (o: Balles) og Catechismus med Forstand. De vidste lidet af den bibelske Historie, læste vel i Bog, paa nogle faa nær, og havde lært Psalmer. — Ingen svarede, da der blev spurgt, om noget var at andrage.

Brønshøj og Rødovre. Sognepræsten Hr. Westergaard prædikede over Epistelen paa 1ste Trin. Søndag: Gud er Kjærlighed; tydelig, ordentlig, bibelsk, opbyggelig, med god Stemme. Saa vidt jeg kan mærke, holder han sig endnu til evangelisk Christendom. Af Menigheden vare kun faa tilstede; men Vejret var ogsaa slet. Ungdommen havde samlet sig i skikkelig Mængde. En god Del deriblandt gjorde Rede med Indsigt for Lærebogen, og

svarede meget vel. Alle havde godt Begreb om Catechismi Indhold. Boglæsning var for det meste ret god. Man havde ogsaa lært den bibelske Historie. En Del havde lært Psalmer af den ny Psalmebog. Ellers vidste man og i Almindelighed at gjøre Rede for gode Psalmer. — Der svarede, at ej noget var at klage.

Gladsaxe og Herlev. Sognepræsten Hr. Bentzen prædikede over 1 Joh. 4, 16 ordentlig, grundig, bibelsk, opbyggelig. Han catechiserer og messer meget godt.

Gjentofte. Sognepræsten Hr. Høegh prædikede over Evang. paa 2den Sønd. e. Trin. homiletisk, grundig og opbyggelig. Hans Gaver ere maadelige, og han messer slet, men catechiserer grundig og vel. Som en forstandig og omhyggelig Landmand virker han saare meget til Agerbrugets, saa vel som Vindskibeligheds og Moralitetens Forbedring; han er tillige meget hjælpsom og gavmild.

Lyngby. Sognepræsten Hr. Mag. von Haven prædikede ordentlig, christelig, smukt, men uden indtrængende Varme. Hans Bryst er svagt.

Søllerød. Sognepræsten Hr. Nyeholm prædikede med Veltalenhed og moralsk Eftertryk, men lidet evangelisk. Han catechiserer meget godt og messer vel. Degnen Müller spiller Orgelet, men begynder at blive uefterrettelig, da han skal være forfalden, og han kan slet intet catechisere. Den ny Psalmebog blev her brugt; men Degnens Forvirring voldte Uorden. Ungdommen var ikke talrig. Adskillige svarede meget godt, med Forstand og Færdighed. Men en stor Del viste Tegn paa Svaghed og Ligegyldighed. Her er ej mere det forrige Liv og Lys — en Følge af Religionsforagt, som forplantes fra Kjøbenhavn ved Dagens Pjecer og ved de lysterende Kjøbenhavnere.

Magleby paa Amager. Den danske Præst, Hr. Provst Endorph, prædikede over Sach. 6, 13 gammeldags evangelisk, uden Opbyggelse. Den tyske Præst, Hr. Schmitto, catechiserer meget godt og er duelig, men stolt og trodsende. Den hollandske Ungdom svarede for det meste ret

vel efter Præstens tyske Lærebog og viste Forstand. Den danske Ungdom gjorde ligeledes i Almindelighed skikkelig Rede efter Lærebog og Catechismus. Nogle udmærkede sig.

Taarnby. Sognepræsten Hr. Bruun prædikede opbyggelig og grundig. Han catechiserer godt. Den resid. Capellan Hr. Lund catechiserer meget godt og messer nogenledes. Ungdommen var ikke forsamlet i Mængde, især savnedes Karle. Men Høstens Besværlighed havde Skyld (her visiteredes 6 Okt. 1799).

Møens Herred (Juli 1799).

Stege. Sognepræsten Hr. Provst Stauning prædikede efter Eph. 5, 8 meget om Oplysning, uden at forklare bestemt, hvad der hører til christelig Oplysning, og det synes, at den ny Philosophi har blindet ham. Hans svage Stemme fylder ikke Kirken. Som Catechet er han mere maadelig end god. Ved hans Tilkomst fra Maribo har Stiftet ikke vundet. Den residerende Capellan Hr. Panum er en tro og retskaffen Lærer og har al Fortjeneste af Ungdommens gavnlige Oplysning.

Kjeldby. Sognepræsten Hr. Lund prædikede grundig, smukt, ordentlig. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Ungdommen var vel oplyst.

Borre. Sognepræsten Hr. Kirchheiner prædikede over Ps. 119, 47 grundig, opbyggelig, christelig. Ungdommen svarede i Almindelighed meget fermt og til stor Fornøjelse.

Magleby. Sognepræsten Hr. Gad prædikede grundig, ordentlig, smukt, evangelisk. Han catechiserer meget vel og messer godt. Den voxne Ungdom, da den var bleven opvakt, svarede fermt. Mange gjorde smukt Rede for Lærebogen, og mange svarede med Forstand af Forklaringen (o: Pontoppidans). Adskillige udmærkede sig.

Elmelunde. Sognepræsten Hr. Holm prædikede over Gal. 5, 6 godt og opbyggelig. Ungdommen viste sig meget ferm.

Damsholt. Sognepræsten Hr. Hegelund prædikede over 1 Thes. 2, 12 grundig, ordentlig, opbyggelig. Han catechiserer meget vel. Ungdommen var talrig. Den største Del udviste god Kundskab.

Baarse Herred (Juli 1799).

Kallehave. Sognepræsten Hr. Mag. Schiønning, gammel og svag, kom ikke til Kirken. Den pers. Cappellan Hr. Maagh prædikede over Salomons Ord: Oplær den unge — ordentlig og opbyggelig. Den største Del af Ungdommen havde god Kundskab. Mange svarede meget vel af Lærebogen, og adskillige ret godt af Forklaringen.

Mern. Sognepræsten Hr. Mag. Cramer prædikede om Forældres Pligter mod Børn, ordentlig og praktisk, men uden Christendom. En Del af Ungdommen svarede meget vel efter Lærebogen, med god Forstand. Ogsaa svarede adskillige meget vel efter Forklaringen. Hos mange var Kundskaben ikkun antagelig. Nogle vidste lidet af den bibelske Historie. Alle havde lært Psalmer. Den ny Kirkepsalmebog er for saa vidt her ført i Brug, at Hovedpsalmen synges deraf.

Alleslev. Sognepræsten Hr. Hansen prædikede over Eccl. 12, 1: Tænk paa din Skaber — opbyggelig og ordentlig. Ungdommen havde for en Del læst Lærebogen med godt Begreb. En Del svarede efter Forklaringen temmelig. Hos en Del var Kundskaben liden. De læste dog vel i Bog og havde lært mange Psalmer.

Jungshoved. Sognepræsten Hr. Faber prædikede efter Matth. 18, 3 over Fordom og Overtro, uden al Grund i Texten. Men han taler vel, skjønt skarpt, og røber ellers, at Christendom ikke er hans Sag. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Kirkesanger og Skoleholder Ditzel catechiserer vel nok, men indblander Nyheder, saasom at Børn ikke skulde døbes førend ved deres

Confirmation. Jeg sagde ham ikke imod, for ej at volde Opsigt; men tog strax fat paa Boglæsning og gennemgik derved nogle Psalmer om Daaben, hvorved hans Vildfarelse blev svækket og bortryddet. — Den ny Psalmebog er her indført ved J.-Raad Thestrups Velgjørenhed, som har givet 50 Exemplarer. — Ingen svarede, da der blev spurgt, om noget var at klage. — Alteret er her blevet forandret til et Bord, som har gjort nogen Opsigt. Men Choret er blevet lysere, og det ser smukt ud. Præsten staar bag ved med Ansigtet vendt til Folket.

Præstø og Skibbinge. Sognepræsten Hr. Bøgh prædikede over Evang. paa 10de Sønd. efter Trin. ordentlig og opbyggelig, men, som Skik nu er hos de yngre, saa at han gik Jesu Forsoning forbi, uagtet der var nær Anledning til at erindre derom. Ungdommen var i Almindelighed noget sagtfærdig. Dog viste de fra Kjøbstæden god Kundskab og godt Begreb efter Lærebogen, samt læste Psalmer. De fra Laudet havde ogsaa, hvad nogle angaar, god Kundskab efter Lærebogen; men de fleste svarede efter Forklaringen ganske vel, og vidste Psalmer, endog af den nyeste Psalmebog.

Everdrup. Sognepræsten Hr. Wedel prædikede grundig, ordentlig, opbyggelig. Ungdommen var ikke talrig, men de fleste svarede meget fermt. Psalmer havde man lært, ogsaa af den nyeste Psalmebog, som allerede her er bleven indført ved Baron Selbyes Velgjørenhed, som har skjænket 50 Exemplarer.

Snesere. Sognepræsten Hr. Brandt prædikede over Rom. 4, 5 godt og christelig, men ikke med megen Følelse. Han catechiserer temmelig vel og messer maadelig. Degnen L. Almstrup synger nogenledes, men catechiserer ypperlig. Den halve Ungdom svarede meget fermt efter Lærebogen; dog syntes Eftertanken at behøve Opvækkelse. Den anden halve Del svarede efter Forklaringen, eller Udtoget, eller Catechismus, nogle fermt

og andre til Husbehov. De læste vel i Bog og havde lært Psalmer.

Baarse og Beldringe. Den gamle Sognepræst Hr. Staal er saa skrøbelig, at han ej engang kan komme i Kirken. Hans Capellan Hr. Sou prædikede over Matth. 7, 24 grundig, ordentlig og lærerig.

Udby og Ørslev. I Stedet for Sognepræsten Hr. Grundtvig prædikede Candidat Tømmerup grundig, lærerig, smukt. Hr. Grundtvig catechiserede vel og messer skikkelig, kun alt for hurtig. Ungdommen var i Begyndelsen noget sagtfærdig. En Del gjorde dog god Rede for Lærebogen med skikkelig Forstand. Adskillige svarede vel efter Forklaringen. En Hob var maadelig. Bøglæsning fandtes i Almindelighed god.

Østeregesborg. Sognepræsten Hr. Provst Platou prædikede over 1 Cor. 15, 12 ordentlig og sammenhængende. Men hans Maal er ikke ret tydeligt og hans Tone ikke behagelig. Han catechiserer skikkelig.

Vordingborg og Kastrup. Sognepræsten Hr. Grubbe prædikede over Rom. 12, 1 ordentlig og opbyggelig. Han catechiserer nogenledes. Den resid. Capellan Hr. Nascou catechiserer meget vel. Ungdommen svarede for en Del meget godt af Lærebogen, baade med Forstand og Færdighed. Ogsaa svarede nogle ret vel efter Forklaringen. Adskillige fandtes svage.

Hammer Herred (Oktober 1799).

Togsværd. Sognepræsten Hr. Meyer prædikede over 1 Tim. 4, 8 ordentlig og vel nok, men uden at røre ved nogen egentlig Christendoms Sandhed. Han catechiserer ganske maadelig, men messer godt. — Degnen Sr Petersen er ganske døv. Han synger slet, men catechiserer godt. — Den halve Ungdom var borte (11 Okt.), efterdi Sparresholms Forpagter skulde have sit Korn bjerget, som i denne overmaade besværlige Høst ej kunde mistydes

ham. Iblandt de tilstedeværende fandtes dog en Del, som svarede ret godt. — Ingen svarede, da der blev spurgt, om noget var at klage.

Rønnebæk og Olstrup. Sognepræsten Hr. Hertel prædikede opbyggelig og christelig, men ikke grundig. Han catechiserer godt, og messer maadelig.

Nestelsø og Mogenstrup. Sognepræsten Hr. Mariager prædikede over Ps. 128, 1 opbyggelig og vel.

Hammer og Lundby, se Kirkehist. Saml. 3. R. III, S. 834—37.

Kjøng. Sognepræsten Hr. Windekilde prædikede over Gal. 3, 22 dogmatisk rigtig, men uden Liv. Han catechiserer godt og messer skjønt. — Nu er den ny Psalmebog indført. Men fra Menigheden leveredes mig skriftlig Indsigelse derimod, som skal undersøges.

Sværdborg. Sognepræsten Hr. Westengaard junior prædikede over Ps. 126, 3 passende, opbyggelig og vel. Men om Christo intet Ord.

Vejlø og Vesteregesborg. Sognepræsten Hr. Provst Hersom prædikede ordentlig og christelig, men uden Liv og Varme.

Ølstykke Herred (Okt. 1799).

Stenløse og Vexø. Sognepræsten Hr. Provst Bille-skou prædikede over 1 Tim. 2, 4 opbyggelig og christelig. Ungdommen var meget ferm. Den nyeste Psalmebog er her indført ved Gudstjenesten.

Ølstykke. Sognepræsten Hr. Bagger prædikede over Eph. 5, 15 ordentlig og med heftig Iver, men ikke til Opbyggelse. De af Ungdommen, som havde læst Lærebogen, svarede ypperlig, baade med Forstand og Færdighed. De ældre vidste noget af Forklaringen. Man havde Kundskab om den bibelske Historie.

Snodstrup. Sognepræsten Hr. Sepstrup prædikede over Matth. 16, 26 ordentlig, grundig, lærerig og opbyggelig.

Slagslunde og Gandløse. Sognepræsten Hr. Pram er svag og kan ej forrette noget mere. Capellan pro persona Hr. Randrup prædikede grundig, lærerig, opbyggelig og smukt.

Farum og Værløse. Sognepræsten Hr. Kampman prædikede over Rom. 8, 15 grundig, opbyggelig, lærerig og smukt. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Ungdommen var for det meste meget ferm. Den nyeste Psalmebog er her indført.

Visiteret i Aaret 1799 52 Menigheder i 40 Kirker, 80 danske Skoler, 1 latinsk Skole, 1 Fattighus.

Ljunge-Kronborg Herred (April 1800).

Hørsholm. Sognepræsten Hr. Zimmerman prædikede over Luc. 2, 52 grundig og lærerig, men af Papiret. Den nyeste Psalmebog er her bleven indført.

Birkerød. I den svagelige Hr. Trydes Sted prædikede Skibspræst Hr. Smith over Ps. 144, 15 ordentlig, grundig og smukt. Han catechiserer godt, og messer skikkelig. Den ældgamle Degn Sr Petresch kan endnu synge temmelig, men andet formaar han ikke. Iblandt den voxne Ungdom fandtes adskillige, som svarede meget vel af Lærebog og Catechismus, samt vidste noget af den bibelske Historie og læste vel i Bog. Men en Del var svag, og jeg fik Mistanke om, at Hr. Tryde lader mange slippe for let igjennem til Confirmation, hvorom jeg og siden i Enrum advarede ham. Faa Psalmer havde man lært. — Embedsbøgerne fandtes rigtige for saa vidt. Dog havde den gl. Degn ingen Læringsbog, fordi han ej længere kan taale at læse i Byerne. Præsten havde heller ingen Catechisationsbog.

Blovstrød og Lillerød. Sognepræsten Hr. Jonge prædikede over Ps. 119, 9 ordentlig, grundig og vel.

Karlebo. Sognepræsten Hr. Provst Hulegaard prædikede over Rom. 10, 14 jævnt og simpelt til Opbyggelse.

Hans Maal er ikke tydeligt. Ungdommen var i Almindelighed meget ferm.

Asminderød og Grønholt. Den resid. Capellan Hr. Bang prædikede over 1 Cor. 1, 4—9 sammenhængende og grundig, men ikke evangelisk nok. Her er fem Kirkesangere, af hvilke ingen udmærker sig ved Sang. Den nyeste Psalmebog er her indført.

Fredensborg Slotskirke. Den resid. Capellan Hr. Bang prædikede over Evang. paa 3. Sønd. e. Paaske smukt, grundig og opbyggelig. Cantor Hersleb synger skikkelig og catechiserer vel.

Tikjøb og Hornbæk. Den resid. Capellan Hr. Menden prædikede over Luc. 2, 52, men rørte ikke Texten; hans Tale var skøn, philosophisk og opvækkende, ej heller utydelig; men Guds Ord savnedes. Sognepræsten Hr. Fangel catechiserer skikkelig. Den nyeste Psalmebog er her indført.

S. Olai Kirke i Helsingør. Sognepræsten Hr. Provst Schrøder prædikede over Ps. 119, 19 ordentlig, opbyggelig, men ikke med Liv. Han catechiserer godt. Den resid. Capellan Hr. Jørgensen catechiserer meget godt og messer vel. Af Ungdommen mødte kun faa confirmerede.

Helsingørs latinske Skole. Hebraisk, Græsk, Latin, Historie, Religion, Geographi blev examineret i alle Lectierne, og hos de fleste sporedes god Kundskab. Kun havde nogle tilvant sig en syngende Tone, som blev advaret imod. Mesterlectien fik Stil og gjorde den vel. Rector Loft er en duelig Lærer, ligesaa Conrector Hansen, og Collegerne Olrik, Schieving især, Luja.

S. Mariæ Kirke i Helsingør. Sognepræsten Hr. Sandal prædikede over Højmessetexten paa den alm. Bededag; hans Tale var en skarpsindig philosophisk Afhandling over Bedring til Lyksalighed, men uden Bibel og Christendom. Han catechiserer meget godt. Den resid. Capellan Hr. Grüner prædikede over Dagens Aftensangstext, ligeledes i philosophisk Form og Tone, men ikke

med hin Skarpsindighed. Han catechiserer ganske godt og messer ypperlig. Her mødte blot Skolebørn. De havde ej lært noget udenad og kunde derfor heller ikke svare bestemt. Dog fandtes de at være anførte til nogen Tænksomhed og kunde modtage fornuftig Vejledning. Med Boglæsning gik det an. Psalmer havde man ikke lært.

Ljunge-Frederiksborg Herred (Maj 1800).

Ude- og Oppesundby. Sognepræsten Hr. Føns prædikede over Jer. 31, 33—34 noget tørt og langsomt, dog med Grundighed.

Græse og Sierslevvester. Sognepræsten Hr. Eiler prædikede over Matth. 6, 33 ordentlig, grundig og vel.

Slangerup og Uvelse. Hr. Provst Raben prædikede over Evang. paa Christi Himmelfartsdag sammenhængende, opbyggelig, vel. Han catechiserer meget godt. Den resid. Capellan Hr. Wanting catechiserer godt og messer skikkelig. Kjøbstædungsdommen svarede meget fermt; blandt Landsbyungsdommen fandtes og adskillige vel oplyste; men nogle vare hel svage, som derfor alvorligen bleve paamindede om at søge Catechisation.

Hjørlande. Sognepræsten Hr. Hulegaard prædikede over Psal. 119, 9 tydelig, ordentlig og opbyggelig. Ungdommen svarede for det meste meget fermt.

Ljunge og Uggeløse. Sognepræsten Hr. Kier prædikede over 1 Joh. 2, 28 opbyggelig, godt og christelig. Han catechiserer meget fermt og messer vel. Ungdommen havde ypperlig Kundskab.

Frederiksborg og Herlev. Slotspræsten Hr. Provst Jensen prædikede over Evang. paa 6te Sønd. e. Paaske opbyggelig, grundig og vel. Han catechiserer godt og messer smukt. Den resid. Capellan Hr. Platou catechiserer ret vel. Kjøbstædungsdommen svarede meget fermt og havde fuldstændig Kundskab saa vel efter Lærebog som Catechismus. Ogsaa fandtes mange blandt Landsby-

ungdommen, som gjorde meget god Rede, dels efter Lærebogen, dels efter Forklaringen; 1 blev antegnet til at læse om igjen. Man læste for det meste vel i Bog og havde lært Psalmer.

Frederiksborg latinske Skole. Disciplene i Mesterlectie bleve prøvede i Hebraisk, Græsk, Latin og for en Del i Religion, samt Historie og Astronomi. Nogle svarede skikkelig. Provst Rabens Søn udmærkede sig. Men nogle røbede Uvidenhed. Disciplene i næste Lectie gjorde skikkelig Rede for Latin, Religion efter Lærebogen og Græsk. Disciplene i sidste Lectie havde gjort god Begyndelse i Latin og Historie samt i Lærebog. — Rector Bendtsen er duelig og flittig. Collega Wedel er ferm, men søger Præstekald. Collega Brammer er sygelig, men underviser med Flid.

Tybjerg Herred (Juli 1800).

Sandby og Vrangstrup. Sognepræsten Hr. Andresen prædikede over Joh. 17, 3 ordentlig, grundig, christelig og med Veltalenhed. Han catechiserer meget godt og messer skjønt. Den voxne Ungdom svarede i Almindelighed til Fornøjelse. Nærværende Præsts Confirmantere udmærkede sig ved en fuldstændig og færdig Kundskab.

Aversie og Thestrup. Sognepræsten Hr. Mag. Koefoed prædikede grundig, tydelig, frugtbart og smukt. Han catechiserer meget vel og messer godt. Ungdommen var meget ferm.

Vester- og Østeregede. Sognepræsten Hr. Frogner prædikede over Col. 3, 17 efter nyeste Maner om Dyd og dens Lyksalighed, uden at hente Kraft fra Evangelio, og uden at gjøre Brug af Christendommens herlige Bevæggrunde. Hans Stemme er ellers god og hans Sprog tydeligt. — Den nyeste Psalmebog er her i Brug. — Ikkun 6 Karle og 5 Piger traadte frem af Vesteregede Sogn, slet

ingen mødte fra Østeregede Sogn. Aarsagen til, at faa mødte, laa deri, at Forpagteren paa Gisselfeldt havde sagt Vesteregede Sogn til Hove, og Herskaket paa Jomfruens Egede havde sagt Østeregede Sogn til Hove. Da dette Exempel er alt for skadeligt, erklærede jeg i Kirken, at jeg vilde gjøre Indberetning derom til Cancelliet. Dette er og sket samme Dag ved en udførlig Forestilling, som gik ud paa ikke at kræve Mulct, men at bede om Fornyelse af Forordningen af 28 Febr. 1691 med visse Forandringer.

S. Peders Sogn i Næstved. Sognepræsten Hr. Holm prædikede over Rom. 12, 1 christelig, opbyggelig og godt. Ungdommen bestod for det meste af Børn. Meget faa confirmerede vare tilstede. Saare faa af Menigheden viste sig. Her er megen Lunkenhed.

S. Mortens Kirke i Næstved. Sognepræsten Hr. Fog prædikede over 2 Pet. 3, 18 grundig, ordentlig, smukt og opbyggelig. Her var dog en Del af den voxne Ungdom tilstede iblandt Børnene.

Fensmark og Rislev. Sognepræsten Hr. Winther ¹⁾ prædikede over Rom. 11, 13—14 opbyggelig, grundig og smukt. Han catechiserer meget vel og messer godt. Den største Del af Ungdommen svarede ypperlig. Den nyeste Psalmebog er her indført.

Skjelby og Gunderslev. Sognepræsten Hr. Hee prædikede over Evang. paa 5te Sønd. e. Trin. tydelig, opbyggelig og vel.

Herlufmagle og Tybjerg. Sognepræsten Hr. Dr. Hammer prædikede over Ps. 119, 9—10 tydelig, grundig, christelig, smukt. Han catechiserer ret godt, men kan ikke messe. Iblandt Ungdommen, som var talrig, svarede en Del meget godt af Lærebogen. Mange gjorde Rede for Catechismus med god Indsigt. 1 Dreng blev udtegnet til at læse om igjen, som havde glemt alt.

¹⁾ Digtteren Chr. Winthers Fader.

Glumsø og Bavelse. Hr. Provst Vellejus prædikede over Syrach 1, 5 opbyggelig, men ikke med Grundighed.

Næsby og Tjuvelse. Sognepræsten Hr. Bryndum prædikede over Luc. 11, 28 opbyggelig, ordentlig og med Eftertryk.

Thune Herred (Juli 1800).

Greve og Kildebrønde. Sognepræsten Hr. Mellerup prædikede over Ep. paa 7de S. e. Trin. opbyggelig, ordentlig, smukt. Den ny Psalmebog er her i Brug.

Karlslande og Kagstrup. Sognepræsten Hr. Aulum prædikede over Phil. 2, 14—16 ordentlig, opbyggelig og godt. Han catechiserer og messer godt. Degnen Sr Hammer synger maadelig og catechiserer nogenledes. Den ny Psalmebog er her i Brug. Ungdommen var ikke saa forfremmet i Kundskab som andensteds. Kun faa vidste lidt af Lærebogen. Adskillige svarede vel af Forklaringen. De fleste holdt sig til Catechismus, men havde skikkeligt Begreb.

Havdrup og Skjensved. Sognepræsten Hr. Kynde prædikede over Act. 8, 30 frugtbart, tydelig og smukt. Ungdommen var meget ferm.

Jersie og Solrød. Capellan pro pers. Hr. Gammerød prædikede over Ordsp. 22, 6 opbyggelig, men med Ængstelighed. Han catechiserer meget vel, men messer slet. Den gl. Sognepræst Hr. Gammerød er sygelig og melancholsk. Degnen Sr Lassen synger temmelig og catechiserer godt. Blandt Ungdommen udmærkede sig en Del ved Færdighed og klar Indsigt i deres Svar af Lærebog og Catechismus. Adskillige ældre svarede ogsaa meget vel efter Forklaringen. Nogle vidste adskilligt af den bibelske Historie. Man læste meget godt i Bog og havde lært mange Psalmer.

Snoldelev og Thune. Sognepræsten Hr. Knudsen prædikede over Eph. 6, 4 frugtbart og tydelig, men uden Christendom.

Rørslev og Vindinge. Sognepræsten Hr. Høyer, en gammel, men rørig og munter Mand, prædikede over Evang. paa 8de S. e. Trin. Han har megen Bibelkundskab og bringer mange gode Tanker frem. Men Orden savnes nu og da, fordi Hukommelsen slaar ham fejl. Han catechiserer opvækkende og messer ret godt. — En Del af Ungdommen var borte. Jeg spurgte om Aarsagen, og fik til Svar, at maaske Træthed fra den foregaaende Uges Arbejde kunde være Aarsag deri, og Hvile nu behøvedes til Styrke ved det forestaaende Høstarbejde. Jeg lod dem ved Degnen anbefale nogle kjærlige Paaminder, og gav mig forresten tilfreds, da hverken Ligegyldighed eller Trods havde holdt dem tilbage. Antallet af de tilstedeværende gik desuden over 50, og disse svarede for det meste meget vel.

Smørum Herred (Sept. 1800).

Ballerup og Maaløv. Sognepræsten Hr. Dr. Fleischer prædikede over 1 Thes. 1, 12 opbyggelig og christelig. Den ny Psalmebog er her kommen i Brug.

Ledøje og Smørum. Sognepræsten Hr. Bindeshølle prædikede grundig og lærerig og i en Tone, som underholdt Opmærksomheden fra Begyndelsen til Enden. — Degnen Sr Krol synger kunstlet, men catechiserer ganske vel. Han havde forsømt Bylæsning i de seneste Aar, fordi ingen mødte; men jeg opmuntrede ham til at begynde nu igjen med nyt Forsøg. — Iblandt Ungdommen fandtes adskillige vel oplyste. Hos Mængden var antagelig Kundskab. Nogle vidste ej stort mere end Catechismus. — Den ny Psalmebog er her bragt i Gang. — Jeg fik her ved Præstens Bord en Lection, som for Eftertiden bør ligge mig dybt i Sindet. Efter Sædvane var jeg munter og spøgede vist i al Uskyldighed, uden at mene ringeste ondt, med Philosophi, Kantianisme, Republikanisme og andet saadant. Min eneste Vederkvælgelsestid er den Time, jeg tilbringer paa Visitats i fro Venners Selskab ved Bordet.

Men se! Præsten blev opbragt, blev vred, blev grov imod mig ved sit eget Bord, i Nærværelse af sin Degn, sin Nabopræst og flere. Jeg tabte vel ikke min Blidhed; men gid jeg dog aldrig maa glemme dette Anstød! De stolte Præster have ingen Ærbødighed eller Kjærlighed mere tilovers for deres Biskop. Deres Animosité imod ham bliver tit kjendelig.

Herstedøster og vester. Sognepræsten Hr. Bendtsen prædikede over Luc. 24, 29 grundig, christelig, opbyggelig. En talrig Ungdom var tilstede. Den største Del svarede meget fermt, med god Forstand efter Lærebog og Catechismus. De kjendte den bibelske Historie. De læste meget vel i Bog og havde lært mange Psalmer, og-saa af den nyeste Psalmebog.

Om Eftermiddagen rejste jeg ind til Kjøbenhavn for at døbe den 17de September Hertugen af Augustenborgs Prinds, som blev kaldet Friederich Emil August, og kom igjen til Herredet Torsdag Morgen d. 18de Sept.

Glostrup. Sognepræsten Hr. Provst Nyrop prædikede over Joh. 19, 27 opbyggelig og rørende; men hans Maal faldt mig vanskeligt. Den ny Psalmebog er her indført.

Brøndbyvester og øster. Sognepræsten Hr. Hammond prædikede opbyggelig og smukt. Han catechiserer meget fermt og messer godt. Ungdommen svarede meget fermt. Den nyeste Psalmebog er her bragt i Gang.

Vallensbæk. Sognepræsten Hr. Schouboe prædikede over Ps. 112, 1 opbyggelig og opvækkende. Han catechiserer forstandig og messer meget godt. Ungdommen var noget sagtfærdig. Enkelte udmærkede sig ved Forstand og Færdighed i deres Svar. Hoben havde skikkelig Kundskab. Nogle vidste lidet eller intet. To unge Karle bleve antegnede til at læse om igjen, før de komme til Guds Bord. — Den nyeste Psalmebog brugtes her første Gang.

Thorslunde og Ishøj. Sognepræsten Hr. Flind

prædikede over 1 Thes. 1, 12 tydelig, ordentlig, opbyggelig og vel. Han catechiserer nogenledes.

Højetostrup. Sognepræsten Hr. Provst Buch prædikede over Act. 14, 17 tydelig, ordentlig, grundig, med god Stemme. Ungdommen synes at have tabt noget i Kundskab og Færdighed fra forrige Gang.

Sengeløse. Sognepræsten Hr. Giertsen, som er bleven lam i begge sine Ben, sad paa en Stol for Alteret og prædikede over 1 Thes. 5, 11 opbyggelig og rørende. Han er meget elsket af sin Menighed, som og derfor har forlangt, at han ej vil bruge Hjælpepræst, men selv forrette, hvad han kan, da den gjerne lempet sig efter ham. Han sidder for Alteret og døber Børn, indleder Kirkegangskoner, skrifter, uddeler Sakramentet, alt efter Menighedens Ønske. — Degnen Luffe synger godt og catechiserer meget vel. Ungdommen var i Almindelighed meget ferm. — Der blev ikke spurgt, om noget var at klage, fordi den svage Præst, som ogsaa skulde være spurgt, om noget fra hans Side var at andrage, var bragt hjem igjen.

Østerflakkebjerg Herred (Okt. 1800)

Herlufsholm. Sognepræsten Hr. Mag. Fog prædikede over Eph. 6, 4 grundig, ordentlig, lærerig og godt. Han catechiserer vel, skjønt med nogen Ængstelighed. Ungdommen var i Mængde forsamlet. De fleste svarede meget vel.

Vallensved. Sognepræsten Hr. Korn prædikede ordentlig, grundig, godt og opbyggelig. Ungdommen svarede meget fermt ¹⁾.

¹⁾ Paa Rejsen ud til Herlufsholm var Biskoppen bleven forkjølet, og dette ytrede sig ved heftig Tandpine og Ildebefindende. Under Vallensved 12. Oktober skriver han: »Da min venstre Kind og Munden selv var overordentlig hoven, maatte jeg gaa hele Dagen i Kirke og Skole med Krydderpose indsvøbt i et Klæde om Hovedet; og i Stedet for at spise til Middag, maatte jeg lægge mig et Par Timer, efterdi en Feber havde indfundet sig. Men veder-

Fodby. Præsten Hr. Nyeboe prædikede over Joh. 8, 12 tydelig, opbyggelig, christelig og smukt. Han catechiserer godt og messer vel.

Karrebæk. Sognepræsten Hr. Bast prædikede over Act. 10, 33 bibelsk, kraftig og rørende. Iblandt Ungdommen fandtes nogle vel oplyste. Mængden havde antagelig Kundskab. Adskillige vare kun svage.

Marvede og Hyllinge. Sognepræsten Hr. Faber prædikede over Col. 1, 9—10 grundig, smukt, lærerig og opbyggelig. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Ungdommen svarede for det meste meget fermt.

Kvislemark og Fjurendal. Sognepræsten Hr. Bøtcher prædikede over Evang. paa 19de S. e. Trin. christelig, opbyggelig og rørende.

Førslev. Sognepræsten Hr. Brasch prædikede over Col. 1, 9 uden synderlig Sammenhæng, men dog opbyggelig. Han catechiserer meget godt. Ungdommen udmærkede sig næsten helt igjennem ved rigtige, fuldstændige, forstandige og færdige Svar efter Lærebog og Catechismus. De vidste noget af den bibelske Historie, havde lært mange Psalmer, ogsaa af den nyeste Psalmebog, og læste meget vel i Bog.

Krummerup og Fuglebjerg. Sognepræsten Hr. Bagger prædikede over Ps. 100, 2 opbyggelig, men monotisk, uden Liv. Ungdommen var i det hele meget ferm.

Tjustrup og Haldagerlille. Sognepræsten Hr. Provst Wædelée prædikede over 1 Pet. 2, 21 opbyggelig og godt. Ungdommen svarede meget fermt, da den først var kommen lidt i Aande.

Jeg har i Aaret 1800 visiteret 80 Menigheder i 49 Hovedkirker og 105 danske Skoler, samt 2 latinske Skoler, 3 Hospitaler og 2 Fattighuse.

kvæget af Søvn stod Jeg op og gik i Skolen og holdt ud til Kl. 8. Saa spiste jeg lidt Vandgrød og gik til Sengs igjen. Min Geburtsdag var mig besværlig. Denne Tilstand fortsattes i flere Dage; men Biskoppen vedblev ikke desto mindre ufortrødent med Visitatsen.

Som Tillæg til ovenstaaende Uddrag af Balles Visitatsbog føje vi nogle kirkehistoriske Aktstykker omtrent fra samme Tid. De to sidste af dem ere os meddelte af Hr. Pastor L. Koch i Brønshøj.

1.

Efterfølgende Skrivelse fra det theologiske Fakultet til Professor Abr. Kall handler om Udsættelse af en Pris for Udarbejdelse af en ny Lærebog i Religionen for Ungdommen. Om de Forhold, hvorunder dette Forslag fremsattes, kan henvises til Kochs Skrift: Biskop N. E. Balle, S. 84 ff.

P. M.

De af Deres Velbyrdighed til det Theologiske Facultet indsendte Forslag til Priis-Opgaver, Liturgiens Indretning og Religions-Øvelser betreffende, ansees billig som et Beviis paa, at den ubenævnedes Correspondent ønsker Sandhedens Oplysning, og fra den Side betragtet erkiender Facultetet med tilbørlig Agtelse og Taknemmelighed den Tillid, som derved tillige er viist, i det man begiærer vor Bedømmelse over de foreslagne Spørsmåale og sammes Besvarelse. Vi troe ikke andet, end at Hensigten derved er reen og ædel, endskiønt vi ogsaa formode, at en Præmie af 12 hollandske Dukater neppe vil bevæge mange for Lærdom og Indsigt bekjendte anseelige Mænd til at skrive Afhandlinger over de fremsatte Materier, men at maaskee tillige en Mængde umodne Forsøg derved vil foranlediges. Dog siges dette ingenlunde for at lægge Hindringer i Veien, da vi meget meere ikke allene ønske den beste Virkning af dette meget ædle Forehavende, men og ere villige til at paatage os den forlangte Bedømmelse og med al mulig Fliid at undersøge de Afhandlinger, der maatte indsendes, om nogen iblant dem findes skreven med den Indsigt og Lærdom, saa og med den Beskedenhed og Upartiskhed, man billig kan fordrø, og altsaa fortjene Prisen, eller være nærmest dertil. Dog maae det tillades os at erindre:

1) I Henseende til Spørsmåalene selv ønsker Facultetet, at derved saa meget mueligt maatte undgaaes alt, hvad der kunde synes allerede forud at sigte til eet eller andet,

som i de nuværende Stridigheder er kommet for Lyset. Altsaa ved det første Spørgsmaal, om Luthers liden Catechismus, maatte det Ord: Mesterstykke udelades, og heller sættes: een til Underviisning i vore Tider passende Lærebog, eller om i samme med Grund noget kunde tillægges eller forandres? — Hvad de andre Spørgsmaal angaaer, forbeholder Facultetet sig derom siden at sige sin Mening, naar man først haver seet, hvilke Udarbejdelser over det første ere udkomne.

2) Afhandlingerne maatte indsendes uden at man i nogen Maade kan vide, hvo Forfatterne ere, hvis Navne aldeles maae være skjulte, og de blot bemærkes hver med en Devise, som det i slige Tilfælde er brugeligt.

I øvrigt haver man intet imod de af den ubekjendte Sandheds Elsker i denne Sag foreslagne Poster, og overlades det til Deres Velbyrdighed saavel i hans Navn at bekjendtgjøre hver Gang den Priis-Materie, hvorover der forlanges grundig Oplysning, som og at imodtage Afhandlingerne, hvis Bedømmelse, efterat de ere blevne os tilstillede, skal udfærdiges, saa snart det er mueligt. Det os tilsendte Brev følger herved tilbage.

Kiøbenhavn den 13de Julii 1785.

D. G. Moldenhawer,
qva Notar. Fac. Theolog.

Udskrift: Deres Velbyrdighed Herr Professor Abraham Kall.

Orig. i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 517. 4. Det Brev, hvortil ovenfor hentydes, findes ikke mere vedlagt.

2.

Den nedenfor meddelte skrivelse fra biskop Balle har ingen adresse; men der kan ikke være tvivl om, at den er rettet til kancellipræsident Brandt. Den er et nyt bidrag til at vise, hvilken uhyggelig følelse der den gang havde grebet biskoppen og med ham vel alle, der endnu bevarede en virkelig tro på, hvad der er hovedsagen i kristendommen. Det var den gang som nu, man troede at mærke varsler for, at de sidste dage vare nær. Men skrivelsen indeholder

tillige biskoppens djærve betænkning over et udkast til latin-skolens reform, der var sendt ham fra den 1790 nedsatte kommission, samt et ret mærkeligt citat af dette udkast. Det er næppe uforstående at bemærke, at dette virkelig er rigtig gengivet efter biskoppens brev; ti dets stil er så slet, at det næsten er uforståeligt. Da skoleplanen det næste år (1797) indførtes i Frue skole, udtalte den sig både på bedre dansk og mindre revolutionært om religionsundervisningen, om den end mere end nogen anden offentlig foranstaltning bærer sin tids præg. Hvor megen del biskoppens betænkning har i den skete forandring, kan ikke afgøres.

Deres excellence, nådige herre!

Da en skarlagensfeber har angrebet et par af mine børn, og denne sygdom er smittende, bør jeg ikke personligen ulejlige med min nærværelse for at gøre min underdanige opvartning, som ellers var pligt.

Et skrift under titel „Nachrichten von einem grossen aber unsichtbaren Bunde gegen die christliche Religion und die monarchischen Staaten“, som indeholder mangelhænde oplysninger om tidsalderens forfatning af den yderste vigtighed, leverer også iblandt andet i det 7de bilag s. 44 udtog af „den neuesten Arbeiten des Spartacus und Philo in dem Illuminatenorden“, hvori det hedder:

„Man solle fremde Gelehrte, ohne dass sie es bemerken, zum Nutzen des Ordens in Bewegung setzen. — Man soll zusehen, wie man die Hände in Erziehungswesen, geistliche Regierung, Lehr- und Predigtstühlen bekomme. Man muss besorgt seyn, dass die Grundsätze des Ordens zur Mode gemacht werden, damit junge Schriftsteller desgleichen unter das Volk verbreiten, und ohne dass sie es wissen dem Orden dienen. Auch das gemeine Volk muss aller Orten für den Orden gewonnen werden; dies geschieht am Besten durch Einfluss auf Schulen. Der Präfect soll i seinem Lande um die Schulen-Erziehung der Jugend und ihre Lehrer sich bewerben, und dieselben mit Ordens-Mitgliedern zu besetzen suchen. Eben so wichtig als die Schulen, sind dem Orden die Seminarien der

Geistlichkeit, deren Vorsteher man zu gewinnen suchen soll.“

Om noget deslige har uformærket havt indflydelse i den nye plan til det lærde skolevæsens reform, véd jeg ikke. Men hvad her findes bestemt angående religionsundervisning i skolerne, kan ikke med hensyn til tidens ånd betragtes uden opmærksomhed. Det lyder således:

3 § 8. 1. „Kristelig religionsteori, som den af enhver kristelig mening kunde antages, og altså tilligemed de for alle kristne fælles religionslærdomme, den i evangelisternes og apostlenes skrifter indeholdte anvisning til dyd og retskaffenhed, foredraget og fremstillet efter kristendommens sande ånd og sind, og altså fornuftig og op-højet som denne og dette, hvad den formeldte hensigt angår, med hensyn til tidligen at fremkalde religiøse følelser og tanker, at grunde og befæste religiøs tænke-måde og sinde-lag, og hvad denne undervisnings materielle hensigt angår, til i hukommelsen at indpræge et på religionens lærdomme bygget, og ved disse en større nytte og indtrængende kraft bekommende system af moralske grundsætninger.“

Efter som den kgl. kommission havde tilsendt mig be-meldte plan med anmodning om at prøve den og meddele resultaterne af denne prøvelse, samt strengelig at påanke dens fejl, kunde og burde jeg ikke undlade i forhold til det embede, jeg beklæder, og den ed, jeg har aflagt, at skrive som følger:

„Hvilke tros-lærdomme der nu måtte være tilfælles for alle kristne, véd jeg ikke. Tilforn have de alle, med al deres forskjellighed, dog antaget symbolum apostolicum, som ligger til grund i Luthers katekismus. Men den overordentlige måde, på hvilken Guds enbårne søn er bleven men-neske, og hans opstandelse, himmelfart, regering over men-neskeslægten, samt de dødes opvækkelse til at fremstilles for hans domstol med de levende på den yderste dag — idel sætninger in symbolo apostolico — forkastes eller bortforklares af mange teologer eller filosofer, som dog endnu ville anses for kristne. Den anvisning til dyd og retskaffenhed, som indeholdes i evangelisternes og apostlernes skrifter, er unæg-

telig den frugtbareste og mest opvækkende, men den er bygget på grundlæren om Jesu forløsning og leder til at erkende ham for menneskeslægtens af Gud beskikkede saliggører, alt i overensstemmelse med hans eget ukunstlede foredrag. Hvor dette ikke indskærpes efter bibelske forestillinger til praktisk anvendelse paa bibelsk måde, finder jeg ingen uforfalsket kristendom“.

„Lovens bud i 7de bogs 1. kap. er ikke blevet ophævet, og det synes i følge af kongeloven, at Danmarks og Norges monark ej heller kan ophæve det efter eget behag. Det danske folk har ikke efter kongebud eller efter befaling fra højskolen, men ved frit valg, formedelst sine repræsentanter højtideligen antaget den Augsburgske konfession, og i håb om at beholde sin religion og sin samvittighedsfrihed uforkrænket, har det frivilligen overgivet al anden frihed i sin konges magt ved enevældens overdragelse. Kongen har ikke ret til at fritage religionslærerne fra hensyn til den Augsburgske konfession, eller til at henstille i deres eget godtbefindende, om de ville foredrage noget under navn af religion, som strider ganske derimod. Skal landets offentlige religion forandres, må folket selv offentligen give sit samtykke dertil Basedow har engang vist, hvorledes sligt kunde ske. — Og da beholder jeg vel min tro ubeskåret med nedlæggelse af mit embede, men har forresten ikke et ord at sige imod folkets villie, efterdi kristendom ikke påtrænger sig.“

„Det er ikke intolerance eller hierarkisk ånd, som byder mig at skrive dette, men agtelse for medborgeres samvittighedsfrihed og borgerlig troskabspligt. Da tænke-, tale- og skrivefrihed er et almindeligt gode for os alle, bør ingen mistyde, at jeg benytter mig deraf efter min overbevisning så fuldt som nogen anden, og her er desuden ikke sagt andet, end hvad jeg for længst offentlig har skrevet i mit Pligtanker 2. bind, 3. hefte s. 12, s. 130.“

„For resten er sagen af den betydenhed, at den kongelige kommission selv vil finde det fornødent aller underdanigst at fremlægge ved sin forestilling for Hans maj., hvad

jeg i denne anledning som biskop har skrevet. Jeg står selv til ansvar for hvert ord.“

At man i tidens længde vil have det hele undervisningsvæsen hen draget under samme bestyrelse, står tydeligt nok i disse planens ord, at man ønsker det, men finder det endnu at være for tidligt og forbeholder sig at indkomme siden med en udførligere fremstilling desangående.

Jeg skrev herved kun følgende bemærkning for ej at gå ud over min grænse:

„Hvorledes bestyrelsen af den samfulde offentlige undervisning skal kunne henlægges til det lærde skoledepartement, forstår jeg ikke, og ser ej heller, til hvad nytte. I så fald blive biskopperne ikke andet end erklæringsskrivere eller cancelliets fuldmægtige, og hertil behøves just ikke videnskabsmænd. Vi måtte heller rent afskaffes.“

„Efter planen får Oberdirektionen så meget at bestille med det lærde skolevæsen, at, når den består af mænd, som have andre vigtige embeder, må tiden blive kort nok for dem til at vare på de latinske skoler alene. Med de danske skoler eller med kirkeundervisningen kan den ingenlunde befatte sig.“

Hvad her nu fremdeles vil regne ned over mig ligesom hidindtil for troskab mod ed og pligt, må jeg forvente. Men Deres Excellence, som elsker bibelsk kristendom og våger så trolig for Guds kirke, vil måske finde, at noget nærmere tilsyn med den offentlige undervisning han behøves. Mit råd i slig henseende vilde være upassende. Dog fordrister jeg mig til at indstille underdanigst, om ikke alle religionslærere ved et kongeligt mandat skulde opmuntres til hver efter sin ævne og lejlighed at undersøge og opløse de mange tvivl og indvendinger, som udbredes i mangehånde skrifter, så vel imod den hellige skrift selv, som imod de lærdomme, til hvilke vor kirke bekender sig, da Hs. maj. ej tvivlede på, at de jo efter deres aflagte ed redeligen forkyndte den rene evangeliske lære, som folket lønner dem for at vedligeholde, og altså måtte forvente, at intet arbejde skulde være dem kærere end at lægge for dagen, hvor velgrundet lærdommen er, og forsvare den.

Udsigterne ere meget dunkle. Den groveste spot over bibelen udøves uden ophør i Samleren og Politiske magasin, samt stundom i de lærde tidender med, og en stor del af de studerende samt ikke få præster hendrages alt mere og mere af tonen, som hersker i dagens skrifter. Al agt for værdighed, al subordination ligger nedbrudt. Borgerlig ære angribes offentligen for udvist retsindighed; hemmelig efterstræbelse fordobles. Borgeren forvildes, og letsindigheden forplantes til bønderne. Skrivefrihed er bleven til skrive-tyranni. Mon dette kan forandres?

Loven giver mig ingen adgang til at gøre regeringen opmærksomhed på spotternes frækhed. Den gav mig adgang til at gøre dette *ex officio* ved angreb på kongens myndighed — og det bekom mig såre ilde¹⁾. Værre bekom det mig at ville gøre det i første henseende, da jeg hverken har lov eller bibel at væрге for mig med, og religionen måtte lide derunder. Imidlertid lærer jeg og forklarer og forsvarer, mundtlig og skriftlig, efter bedste ævne, uden at agte på spot i skrifter eller bitterhed i selskaber; men følgen bliver, at jeg går til grunde, fordi ingen hjælper. Jeg har alene til hensigt ved denne min underdanige skrivelse at gøre rede for mit forhold ved skoleplanens prøvelse, og det, som sagt, for ej at vorde miskendt ved mundtlig beretning andensteds fra, som måske ikke var så omstændelig. I samme henseende har jeg også tilskrevet Hans excellence hr. geheimeråd greve Bernstorff, og ellers er jeg tavs for alle. København d. 21 nov. 1796.

Deres excellence, min nådige herres
underdanige tjener

Nic. Edinger Balle.

3.

Under 11. december 1797 tilmeldte konsistorium kancelliet, at det havde kaldet Fallesen til første og H. G. Clausen til anden kapellan ved Vor Frue kirke. Med

¹⁾ Her sigtes til angivelsen af Aristokraternes katekismus.

anmeldelsen sendtes en afskrift af følgende skrivelse, i hvilken vi måske finde en udtalelse fra den kreds, hvis fromhed i den tid søgte næring ved at slutte sig til Herrnhuterne.

Højærværdige religionsfædre!

Af alle de prædikanter, som have ladet sig høre på valg til Vor Frue menigheds kapellani, er der ingen, som står menigheden mindre an end fornuftsværmeren og oplysningshelten hr. Clausen, der prædikede til højmesse afvigte søndag. Ingen af dem alle har talt mere om religion end han; men uden tvivl er det også ham alene, der aldrig har følt eller havt noget rigtigt begreb om den sande lyksaliggørende religion, som er redelige danske mænds ypperligste og elskeligste klenodie; og just denne mand, der allerede forud er menigheden forhadet og afskyelig, er det, som De, højærværdige religionsfædre, efter det gående rygte, har bestemt det ledige kald.

Dersom det altså er muligt at forekomme dette, som vi anse for et stort uheld og den ubodeligste skade, da bede vi, som ere medlemmer af menigheden, i den ganske menigheds og en stor del andre af Københavns indvåneres navn meget kærligt, indstændigt og hjærteligt: Forskån os for dette vor Gud faders evangeliske kirkes uhyre! Giv os hellere den ringeste og usleste af dem alle, og vi ville endda være tilfreds. Men vil De bevise den store velgerning mod menigheden og give os hr. Cl. Pawels, da skal vi altid takke og prise Dem, højærværdige religionsfædre! og fæste lid og tro til Deres omsorg, og denne mand især skal vi elske, ynde og høre.

Til at blive hørte i denne vor billige anmodning sætte vi især tillid til vor gamle, redelige filosof, hr. prof. Riisbrigh, til vore ærlige evangeliske professorer Moldenhawer, Hornemann og Münter og vor over alle ting elskede biskop. Gud velsigne dem alle!

København d. 6. decbr. 1797.

I menighedens navn og på dens vegne

Møller. Lund. Schow. Holm.
